

Józef Kobylecki¹
Zakład Agroturystyki
Akademia Podlaska w Siedlcach

KAPITAŁ LUDZKI JAKO DETERMINANTA ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

HUMAN CAPITAL AS A DETERMINANT OF DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Synopsis. Kapitał ludzki jest strategicznym celem polityki społecznej, globalnej, regionalnej i lokalnej. Tworzenie kapitału ludzkiego o najwyższej jakości jest zadaniem społeczeństwa, które poprzez politykę społeczną uruchamia mechanizmy mające zapewnić realizację tego celu. Inwestycje w kapitał ludzki są niezbędne ze względu na bieżące i strategiczne cele rozwoju, który powinien harmonijnie uwzględniać aspekty ekonomiczne i społeczne, tj. realizować się w formie rozwoju zrównoważonego. Potrzeby edukacyjne i warunki ich realizacji są zróżnicowane społecznie i dlatego niezbędne są działania wyrównawcze, w celu maksymalnego wykorzystania potencjalnych możliwości młodzieży. Stąd też potrzeby edukacyjne całego społeczeństwa należy traktować jako trwały element strategii rozwoju społeczno-ekonomicznego.

Słowa kluczowe: kapitał ludzki, polityka społecznej, polityka lokalna

Wstęp

W przeciwieństwie do innych zasobów, ludzie nie są zwykłymi zasobami. Obdarzeni psychiką, intelektem, cechami społecznymi, uczestniczą aktywnie lub pasywnie w funkcjonowaniu przedsiębiorstw, przyczyniając się w większym lub mniejszym stopniu do jego sprawności ogólnej. Z koncepcji człowieka zwracającej uwagę na osobę i jej zalety oraz przyjmującej, iż ma on potencjalne możliwości i zdolności do aktywnego działania, które można pobudzać i rozwijać wywodzą się pojęcia „zasobów ludzkich” i kierowania zasobami ludzkimi”. Na tym też opiera się konwersja zawodowa, czyli adaptacja do zachodzących zmian [Egeman 2000]. Dotyczy to między innymi rolnictwa, które zbyt późno zaangażowało się w procesy restrukturyzacji lub niewłaściwie kierowało tymi procesami, w zbyt małym stopniu uwzględniając zachodzące zmiany w otoczeniu. Te wyzwania są nośnikami postępu, a zarazem sprawiają, że centralną wartością staje się kapitał ludzki, z którym wiążą się realne możliwości, aby te wyzwania materializować. Nowoczesna koncepcja kapitału ludzkiego nawiązuje do funkcjonującego w zachodniej myśli ekonomicznej określenia pojęcia “kapitał”, jako kategorii posiadającej możliwość świadczenia usług i prowadzi w kierunku nowej teorii kapitału, koncepcji całościowej kapitału, który składa się z dwóch klas: kapitału rzeczowego i kapitału ludzkiego. Szczególnego oddziaływania na ten kapitał doszukiwać się należy w przemianach zachodzących w zakresie społecznym, rynkowym, technologicznym oraz ekologicznym.

¹ Dr inż., email: Józef.Kobylecki@minrol.gov.pl

Zmiany społeczne odnoszą się w większości do zmian w profilu życia rodzinnego, oczekiwań dotyczących modelu i stylu życia oraz w coraz większym uspołecznieniu decyzji i procesów wspólnotowych. Do najistotniejszych zjawisk w tym zakresie zaliczyć należy niewątpliwie bezrobocie oraz zmiany w zakresie formy wykonywanej pracy, jej miejsca i czasu. Odnosi się to w szczególności do spadku udziału zatrudnionych na stałe.

Kapitał ludzki jako czynnik aktywizacji społeczno-gospodarczej mieszkańców wsi

W okresie transformacji, a równocześnie w związku z aspiracjami przynależności Polski do struktur zachodnioeuropejskich, imperatywem stało się poszukiwanie równorzędnych rozwiązań, nie tylko w relacji „wieś – miasto” w Polsce, ale również „wieś polska – wieś europejska”. Społeczne problemy wsi są bowiem pochodną sytuacji polskiego rolnictwa i jego miejsca w gospodarce narodowej oraz opóźnień cywilizacyjno-kulturowych w stosunku do obszarów wiejskich wysoko rozwiniętych krajów Europy. Na wyznaczeniu kształtu i priorytetów zabezpieczenia ludności rolniczej odbijają się więc zjawiska charakterystyczne dla okresu przechodzenia do gospodarki rynkowej takie, jak: zróżnicowanie rozkładu dochodów, prowadzące do nierówności, rozwarstwienie materialne rodzin, wzrost kosztów utrzymania, niepewność i obawa o przyszłość, bezrobocie jawne i utajone, ograniczenie ochrony socjalnej, wycofanie się państwa z wielu świadczeń [Tryfan 2000].

Podstawowym dylematem rozwojowym obszarów wiejskich w Polsce jest jej obecne zapóźnienie, które nabiera szczególnego znaczenia w kontekście integracji z Unią Europejską. Widać to szczególnie wyraźnie na tle krajów Unii, które w latach dziewięćdziesiątych osiągnęły poziom PKB na jednego mieszkańca w wysokości 16 000 Euro, tj. prawie trzykrotnie więcej niż mieszkańcy wsi w Polsce (niecałe 6000 Euro). Ten ogromny dystans wynikał przede wszystkim ze znaczących różnic w produktywności rolnictwa. O ile produkcję rolną wartości 100 000 Euro w krajach Unii wytwarzało zaledwie kilka osób (a w Danii, Belgii, Holandii nawet 2 osoby), o tyle w Polsce aż 25 osób. Poprawie efektywności nie służy między innymi statystycznie niewielki areal gospodarstw rolnych, który w Polsce wynosi średnio ok. 8 ha, a więc prawie dwukrotnie mniej niż przeciętnie w krajach UE (17 ha), chociaż i tam występuje zróżnicowanie (Wielka Brytania 70 ha, Włochy 8 ha). Jednym ze skutków tej sytuacji są drastyczne różnice występujące w cenie ziemi, która w Polsce jest od 8 do 15 razy tańsza niż w UE, co budzi obawy, że w momencie zakończenia procesu integracyjnego ziemia przejdzie w obce ręce [Raport... 2000].

W krajach Unii Europejskiej polityka skierowana na rozwój terenów wiejskich poprzez zachęcanie społeczności lokalnych, aby same dokonywały oceny sytuacji społeczno-ekonomicznej swych obszarów i proponowały programy ich rozwoju, nie licząc na decyzje odgórne. Wychodzi się ze słusznego założenia, że żaden rząd nie jest w stanie sam, bez pomocy i dużego udziału społeczności lokalnej, zapewnić lepszego standardu życia, stałego zatrudnienia, nowej infrastruktury itd.

Pomimo obiektywnych i niekiedy drastycznych różnic w sferze organizacji i efektywności gospodarki rolnej, nie ulega wątpliwości, że w procesie integracji Polski z Unią Europejską zagadnieniem pierwszoplanowym pozostaje poziom gotowości mieszkańców wsi do stawania się pełnoprawnym podmiotem procesów dostosowawczych. Wszelkie badania socjologiczne wskazują, że „na obszarach wiejskich mamy i będziemy mieli do czynienia w tym względzie ze znacznymi komplikacjami, a przede wszystkim ze względu na istotne bariery informacyjne i edukacyjne”. Nie pozwala to na rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej, która w warunkach niedostatku istniejących miejsc pracy, mogłaby stanowić alternatywę dla pracy w rolnictwie.

Ludność zamieszkała na obszarach wiejskich posiada znacznie niższy poziom wykształcenia niż ludność wiejska, o czym świadczą dane zawarte w poniższej tabeli.

Tabela 1. Dynamika zmian struktury poziomu wykształcenia mieszkańców wsi i miast w latach 1988- 2002, %

Table 1. Dynamics of changes in the structure of the educational level of inhabitants of rural areas and towns in years 1988-2002, %

Poziom wykształcenia	Miasto, rok			Wieś, rok		
	1988	1996	2002	1988	1996	2002
Wyższe	9,4	13,0	13,7	1,6	2,0	4,3
Średnie (ogólnokształcące, zawodowe)	31,8	31,0	38,6	13,1	15,4	22,4
Zasadnicze zawodowe	23,2	24,6	21,1	24,2	28,0	29,2
Podstawowe i niższe	35,2	31,4	23,7	60,4	54,6	43,3

Źródło: NB. 1988, PSR 1996 i NSP 2002 za: Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. GUS Warszawa.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 1, tylko 4,3% ludności wiejskiej posiada wykształcenie wyższe, ale aż prawie 43,3% legitymuje się wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym. Mieszkańcy wsi z wykształceniem zasadniczym zawodowym tworzą grupę względnie stabilną, jednak dynamika zmian po 1996 r. jest wyraźna:

- wystąpił spadek o 11% grupy osób najslabiej wykształconych (podstawowe i niższe),
- nastąpił wzrost o 7% posiadających wykształcenie średnie,
- około 2-krotnie wzrosła liczba osób z wykształceniem wyższym (z 2% do 4,3%).

Trudno jednoznacznie stwierdzić, co odegrało kluczową rolę w procesie tych przemian: czy reforma oświaty, czy powstanie gęstej sieci lokalnych, niepublicznych szkół

wyższych (i nie tylko), czy zmieniająca się siła motywacji młodych ludzi o wysokich aspiracjach. Wydaje się, że wszystkie te czynniki odegrały ważną rolę w procesie budowania kapitału ludzkiego na polskiej wsi.

W 2000 r. wykształceniem rolniczym legitymowało się² 12,2% pracujących w gospodarstwach, natomiast z ukończonym kursem rolniczym było 28,3%. Oznacza to, że ok. 40% pracujących w gospodarstwach miało jakiegokolwiek przygotowanie rolnicze, chociaż zapewniało ono różny stopień kwalifikacji. Za pozytywny należy uznać fakt, że w porównaniu z innymi krajami europejskimi, ludność Polski jest młodsza, jakkolwiek zwiększa się z każdym rokiem mediana wieku i maleje udział dzieci w wieku poniżej 15 lat: z 255 w 1990 r. do 17% w 2003 r. [Rolnictwo... 2004].

Udział osób aktywnych zawodowo w ogólnej liczbie zdolnych do pracy między 15 a 64 rokiem życia w Polsce w 2003 r. wynosił zaledwie 53,8%, natomiast UE (w 2001 r.) 64,3%. Wskaźnik ten w USA wynosił 74%, a w Japonii 69% (dane z 2001 r.). Należy dodać, że Rada Europy wyznaczyła cel odnoszący się do aktywności zawodowej mieszkańców UE. Wskaźnik ten do 2010 r. ma osiągnąć poziom 70%, a przejściowo w 2005 r. 67%. Obecnie wskaźnik wyznaczony na 2010 r. osiągnęły jedynie trzy państwa UE, tj. Dania, Szwecja i Wielka Brytania.

Ekonomiczna aktywizacja środowisk obejmuje między innymi promocję tworzenia nowych podmiotów gospodarczych, ale ponadto działania na rzecz rozwoju infrastruktury technicznej w terenie czy też instytucji sprzyjających przyciąganiu kapitału krajowego i zagranicznego. Wielką szansą rozwoju wielu ośrodków lokalnych i całych regionów w terenie jest samorządność. Jest ona jednocześnie zagrożeniem tam, gdzie nie ma lokalnych liderów oraz społecznych instytucji gwarantujących współdziałanie w rozwiązywaniu własnych problemów. Polskie społeczeństwo wiejskie od lat dziewięćdziesiątych posiada cechy znacznie odbiegające, w sposób niekorzystny, od podstawowych wzorów społeczeństwa obywatelskiego. Relatywnie niski jest poziom aktywności społecznej przejawiający się w działaniu dobrowolnych struktur zrzeszeniowych jak i organizacji samorządowych. Organizacje nowe zbyt często traktowane są wyłącznie jako ukryte instrumenty działania władz lokalnych lub elit politycznych. W ostatnich latach dynamika niekorzystnych trendów ulega stopniowej poprawie. W przemianach tych szczególnie ważne jest poszukiwanie i rozwijanie umiejętności lokalnych liderów, którzy byliby w stanie pobudzić aktywność pozostałych członków społeczności wiejskich.

² Dane uzyskano w Głównym Urzędzie Statystycznym i odnoszą się one do 1998r.

Dystans, jaki dzieli polskie rolnictwo i wieś od rolnictwa i wsi wysoko rozwiniętych krajów sprawia, że strategicznym kierunkiem działania w naszym kraju stać się powinny inwestycje w kapitał ludzki.

Podnoszenie wartości i wykorzystanie kapitału ludzkiego oraz rozwój regionów i ośrodków lokalnych ma szczególne znaczenie w kontekście akcesji z Unią Europejską. Ważnym bowiem celem polityki unijnej jest osiągnięcie gospodarczej i socjalnej spójności w drodze wyrównywania standardów poziomu życia i tworzenia równych szans rozwoju gospodarczego poszczególnych regionów. Realizuje się to poprzez finansowe wspieranie odpowiednio przygotowanych szczegółowych i wartościowych regionalnych programów rozwoju, co możliwe jest wszędzie tam, gdzie istnieją liderzy, organizacje społeczne i widoczna aktywność gospodarza jednostek. Doświadczenia wykazują jednak znaczną korelację aktywności gospodarczej i społecznej z wykształceniem i istnieniem centrów edukacyjnych, które są kuźnią lokalnych kadr i lokalnych liderów.

Aktywizacja gospodarza obszarów wiejskich wymaga, obok pomocy finansowej, kwalifikacji zawodowych oraz doradztwa i szkoleń w zakresie:

- technologii produkcji i ich unowocześniania,
- finansowania, ekonomiki i organizacji gospodarstw,
- asortymentu produkowanych dóbr i świadczonych usług,
- wynajdowania luk na rynku (doradztwo odcinkowe),
- marketingu i reklamy.

Badania źródeł aktywności społecznej w regionach wykazują znaczną korelację z istnieniem centrów edukacyjnych (przynajmniej jednej wyższej uczelni), które są kuźnią lokalnych kadr lokalnych liderów.

Kapitał ludzki a polityka społeczna

Kapitał społeczny jest swoistym dobrem publicznym o charakterze klubowym, tj. dostępnym dla danej grupy, w której działa zasada zaufania. W ramach dostępnego zasobu kapitału społecznego mogą powstawać różnego typu negatywne interakcje tworzące negatywne efekty zewnętrzne neutralizujące część kapitału społecznego

Tak zdefiniowany kapitał społeczny pełni w nowoczesnej gospodarce ściśle określoną funkcję. Dzięki określonemu systemowi wartości i zaufania cała gospodarka może ponosić niższe koszty wprowadzania regulacji przez państwo, niższe koszty kontroli i egzekucji norm prawnych. Niższe koszty transakcyjne związane z formalnymi mechanizmami koordynacji takimi jak kontrakty, hierarchia oraz biurokratyczne zasady sprawia, iż społeczeństwa o

dużym zasobie kapitału społecznego mają większe przewagi konkurencyjne. Działania zmierzające do podniesienia jakości ludzkich zdolności lub, używając tradycyjnych określeń, jakości zasobów pracy, są różnorodne [Domański 1998]. Systematyzuje je w następujące kategorie:

- szeroko rozumiane usługi i udogodnienia związane z ochroną zdrowia,
- formalne kształcenie szkolne na wszystkich szczeblach, szkolenie w czasie pracy i programy studiów dla dorosłych, także badania naukowe,
- poszukiwanie informacji o sytuacji ekonomicznej firm i perspektyw zawodowych oraz migracje ludności w celu znalezienia lepszej pracy,

Rząd w różny sposób wpływa na rozwój kapitału społecznego, chociaż dysponuje ograniczoną liczbą instrumentów pobudzających tworzenie kapitału społecznego. Najskuteczniejszym instrumentem rządu, pozwalającym bezpośrednio wpływać na wielkość kapitału społecznego jest edukacja. System szkolnictwa, od poziomu podstawowego do wyższego, pozwala nie tylko tworzyć nowe zasoby siły roboczej, ale również wyposaża zasoby ludzkie w kapitał społeczny w postaci zasad i norm obowiązujących w danym społeczeństwie. Przyczynia się tym samym do powstawania szczególnego rodzaju kapitału intelektualnego.

Rząd może umacniać tworzenie kapitału społecznego poprzez efektywne zapewnianie istnienia wszystkich potrzebnych dóbr publicznych, szczególnie praw własności i bezpieczeństwa publicznego. W przypadku, gdy władze państwowe nie są w stanie zapewnić właściwej ochrony takich dóbr rolę strażnika przejmują określone grupy. W społeczeństwie obywatelskim musi istnieć równowaga pomiędzy rolą władz publicznych w rozwoju kapitału społecznego i samoorganizacją społeczną. Brak takiej równowagi powoduje rozproszenie kapitału społecznego, co ostatecznie odbija się na całej gospodarce.

Stąd prosty wniosek, iż jakość funkcjonowania instytucji publicznych przy wzrastającej roli kapitału społecznego staje się istotnym składnikiem i źródłem przewagi konkurencyjnej regionu. Wagę tego czynnika dostrzega polski rząd realizując z pomocą Banku Światowego „Program Rozwoju Instytucjonalnego” w ramach szerszego „Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich” [Prorogram... 2006], którego ideą jest usprawnienie funkcjonowania jednostek samorządu terytorialnego wszystkich poziomów. W naszych warunkach tworzenia się demokratycznych struktur warto wskazać na istotną rolę lokalnych systemów politycznych w rozwoju lub hamowaniu kapitału społecznego. Przy słabych regionalnych systemach innowacyjnych, fragmentacja polityczna, istotnie osłabia system decyzyjny stając się dodatkową barierą rozwoju. Badania nad fragmentacją polityczną i tzw.

politycznymi warunkami rozwoju wskazują, iż istnieje korelacja między klimatem politycznym a rozwojem miast i regionów.

Zakładając, iż kapitał społeczny jest istotnym elementem regionalnych systemów innowacyjnych musimy się zgodzić z faktem, iż wejście we wzajemne relacje na zasadzie zaufania z innymi systemami społecznymi i organizacyjnymi z krajów UE ułatwi nam zdecydowanie rozwój kapitału społecznego. Polityka społeczna, jej cele, zakres oraz skala i sposoby finansowania ze środków publicznych i prywatnych, wyrastają z ogólnej filozofii tej polityki i jej roli w społeczeństwie. W tym znaczeniu polityka społeczna ma tworzyć ogólne warunki dla zaspokajania danych potrzeb i wspomagać materialnie infrastrukturalne zaspokojenie tych potrzeb, których różne grupy ludności, pomimo aktywności własnej, nie są w stanie zaspokoić. Do takich potrzeb m.in. należą potrzeby edukacyjne. Mają one charakter potrzeb indywidualnych i rodzinnych oraz społecznych. Rodzina może uczestniczyć i uczestniczy w różnym stopniu w kształceniu dzieci, ale musi korzystać z instytucji zewnętrznych w postaci przedszkoli, szkół i uniwersytetów. Tych instytucji rodzina nie stworzy, tworzy je państwo, samorządy lub osoby prywatne, co wymaga środków zapewniających rozwój i stałe ich funkcjonowanie tych instytucji.

Ważne zadanie polityki społecznej dotyczy także zapewnienia dostępu do kształcenia młodzieży z różnych warstw społecznych, co jest warunkiem udanego startu w życie społeczne i zawodowe. Tu niezbędne jest wsparcie finansowe tych, których rodziny nie są w stanie zapewnić swym dzieciom ukończenia szkoły średniej lub wyższej. Jest to niewątpliwie jedno z najtrudniejszych zadań polityki społecznej, która z istoty swej powinna dążyć do ograniczenia nadmiernych różnicowań społecznych. To zawsze jest problem otwarty, jak wcześniej i w jakiej skali pomagać rodzinie z dziećmi (zasiłki rodzinne, podatki, ulgi podatkowe, zasiłki z pomocy społecznej) oraz jak wspomagać finansowo młodzież szkolną i młodzież, która podejmuje studia.

Warunki życia rodzin oraz rozmieszczenie infrastruktury edukacyjnej są silnie zróżnicowane przestrzennie, co powoduje dla polityki społecznej, w tym rodzinnej, trudny do rozwiązania problem wyrównywania szans edukacyjnych młodzieży z tych środowisk społecznych, które ze względów ekonomicznych nie są w stanie zapewnić dzieciom wykształcenia, umożliwiającego dobry start w życie zawodowe i tworzenie możliwie dobrych warunków bytu własnego i przyszłej rodziny.

Uwzględnione wyżej poziomy polityki społecznej wywierającej wpływ na kształcenie podstawowe, średnie, wyższe, kształcenie dla dorosłych, w tym kształcenie ustawiczne, mogą być rozpatrywane z punktu widzenia relacji między systemem edukacyjnym a rynkiem pracy.

Z doświadczeń polskiej transformacji wynika, że najniższy odsetek bezrobotnych jest wśród osób posiadających wyższe wykształcenie, co oznacza, że inwestycje rodziny i państwa w kształcenie wyższe dały pozytywny rezultat. Można więc założyć, że doinwestowanie szkolnictwa podstawowego, średniego i wyższego ułatwi rozwiązywanie kwestii bezrobocia i ubóstwa, których wskaźniki utrzymują się na wciąż zbyt wysokim poziomie. Sytuacja obecna wymaga wzrostu nakładów publicznych na infrastrukturę edukacyjną, co w połączeniu z rozwojem prywatnego sektora, zwłaszcza w szkolnictwie wyższym i wzrostem motywacji rodzin do finansowania kształcenia dzieci w szkole wyższej, może znacząco poprawić wskaźnik skolaryzacji na poziomie średnim i wyższym.

Istotnym elementem polityki gospodarczej, ukierunkowanym na wzrost gospodarczy generujący nowe miejsca pracy, jest polityka elastycznego rynku pracy. Elastyczny rynek pracy wymaga jednak mobilności siły roboczej w sensie przestrzennym i kwalifikacyjno-zawodowym.

Szacuje się, że w ramach istniejących regulacji do pracy za granicę wyjeżdża z kraju rocznie ponad 300 tys. osób³. Część z nich rekrutuje się ze środowisk wiejskich. Dostęp do zachodnich rynków pracy jest dla Polaków warunkiem podnoszenia kwalifikacji, zdobywania niezbędnych doświadczeń oraz nabywania umiejętności współdziałania z cudzoziemskimi partnerami. Należy zaznaczyć, że osoby wyjeżdżające z Polski to osoby na ogół nie są bezrobotne, a raczej są to ci, którzy mają wyższe aspiracje dochodowe, których początkowe cele konsumpcyjne przekształcają się w starania zdobycia środków i doświadczeń dla stworzenia własnego warsztatu pracy po powrocie do kraju.

W dążeniu do uzyskiwania wysokiej jakości i struktury kwalifikacyjnej kapitału ludzkiego, obszary działań polityki edukacyjnej i polityki społecznej będą się zbliżały i zapewne silniej niż obecnie oddziaływały na podniesienie rangi celów społecznych w działalności państwa i jego organów.

Dążenia do wzrostu jakości kapitału ludzkiego wpisane są także w nurt działań zmierzających do ograniczenia bezrobocia, a rzeczywistość społeczno-gospodarcza potwierdza ich skuteczność. Dlatego też tworzenie kapitału ludzkiego powinno racjonalnie i efektywnie kojarzyć politykę gospodarczą, i społeczną. Jest to niezbędne, aby Polska mogła osiągnąć zamierzone cele i miała zapewnioną trwałą, mocną pozycję wśród społeczeństw, z którymi będzie współpracować, integrować się gospodarczo i społecznie.

To, jakie miejsce rolnictwo polskie zajmie w zintegrowanej Europie, będzie mniej zależało od tego, czy dostosuje się ono (całkowicie czy częściowo) do dyrektyw unijnych, a

³ Dane z 2004 r. uzyskano w Ministerstwie Gospodarki i Pracy, według stanu na czerwiec 2004 r.

bardziej od tego, jak będą wykształceni mieszkańcy polska wieś, czy będą oni potrafili posługiwać się językami obcymi i korzystać z informacji życia codziennego, czy potrafi współdziałać i kreować bezpieczne warunki życia, wydajnie i zorganizowany sposób pracować, umiejętnie posługiwać się współczesną techniką, tworzyć sprawne i przyjazne obywatelom instytucje, czy będzie szanować środowisko i tworzyć wokół siebie ład i porządek.

Literatura

- Bourdieu P. (1983): Oekonomisches Kapital, Kulturalles Kapital, Soziales Kapital. *Soziale Welt Sonderheft 2*.
- Cichomski B. (1998): Nierówność szans edukacyjnych w Polsce 1992-1997 w świetle danych PGSS. Materiał niepublikowany, UW, Warszawa.
- Chachaj R. (1997): Edukacja jako element procesu kreowania liderów wiejskich. [W:] Kształcenie liderów społeczności wiejskich. Fundusz Współpracy „AGROLINIA”, Warszawa.
- Domański S. R. (1993): Kapitał ludzki a wzrost gospodarczy. PWN, Warszawa.
- Domański S. R. (1998): Kapitał ludzki. Stan i perspektywy. [W:] Kapitał ludzki. Stan i perspektywy. RSSG, Warszawa.
- Egeman M. E. (2000): Restrukturyzacja przedsiębiorstwa i budowa strategii zatrudnienia. [W:] Strategiczne zarządzanie zasobami ludzkimi. Grupa wydawnicza INFOR. Warszawa.
- Kapitał ludzki. Stan i perspektywy [Raport 27]. (1998). Rada Strategii Społeczno-Gospodarczej przy Radzie Ministrów, Warszawa.
- Kłodziński M. (1999): Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich. PAN, IRWiR. Centrum Naukowo-Wdrożeniowe SGGW, Warszawa.
- Kostera M. (1994): Zarządzanie personelem. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. Warszawa.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich. (2006). Tryb dostępu: <http://www.fapa.com.pl>.
- Raport o rozwoju społecznym. Polska 2000. Rozwój obszarów wiejskich. (2000). UNDP, Warszawa.
- Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce w liczbach. (2004). MRiRW, Warszawa.
- Tryfan B. (2000): Zabezpieczenie społeczne rolników w Europie. FAPA, Warszawa.

Abstract. Human capital development is a strategic objective of social, global, regional and local policy. Development of highest quality human capital is the task of the society, which should launch mechanisms, providing implementation of this objective, through social policy. Investments in human capital are necessary due to current and strategic aims of development, which should accordingly include economic and social aspects, eg. implementation of sustainable development. Educational needs and conditions of their implementation are socially differentiated, therefore equalizing activities are necessary in order for the youth to obtain maximum benefit. For this reason, educational needs of the whole society should be treated as a permanent part of social and economic development strategy.

Key words: human capital, social policy, local policy

Tabela 2. Złożone wnioski, podpisane umowy i zrealizowane płatności w ramach SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich”

Table 2. Submitted applications, signed contracts and payments under the SOP „Restructuring and Modernisation of the Food Sector and Rural Development”

Nazwa priorytetu/działania	Wartość												Odsetek (%) realizacji zobowiązań na	
	Alokacja środków wspólnotowych (w tys. EUR)		wnioskowanego wsparcia ze środków wspólnotowych (w tys. PLN ¹)		złożonych wniosków jako % realizacji zobowiązań na		projektów objętych umowami o dofinansowanie (w tys. PLN)		podpisanych umów jako % realizacji zobowiązań na		dokonanych płatności (w tys. PLN)			
	2004	Ogółem	marzec 2006	od uruchomienia programu	2004 ²	cały okres ²	marzec 2006	od uruchomienia programu	2004	cały okres	marzec 2006	od uruchomienia programu	2004	cały okres
1	2	3	4	5	6=4:2	7=5:3	8	9	9=8:2	10=9:3	11	12	=11:2	=12:3
Wspieranie zmian i dostosowań w sektorze rolno-żywnościowym	196052	839189	222068	3715171	494	115	227204	2341228	311	73	107019	932052	124	29
Inwestycje w gospodarstwach rolnych	75971	325189	96740	1023424	351	82	80668	768684	264	62	77913	301326	103	24
Ułatwianie startu młodym rolnikom	30371	130000	6338	685313	588	137	1313	531000	456	107	0	516188	443	104
Szkolenia	3738	16000	0	125292	874	204	0	26242	183	43	1288	3805	27	6
Wsparcie doradztwa rolniczego	10046	43000	0	171628	445	104	56484	134236	348	81	3938	57977	150	35
Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych	75927	325000	118990	1709514	587	137	88740	881066	303	71	23880	52756	18	4
Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich	78380	335500	45790	1263147	420	98	28352	674526	224	52	25638	49369	16	4
Przywracanie potencjału produkcji leśnej zniszczonego naturalną katastrofą lub pożarem oraz wprowadzenie odpowiednich instrumentów zapobiegawczych	2336	10000	181	43559	486	114	179	40258	449	105	0	12	0	0
Scalanie gruntów	3972	17000	0	78383	514	120	7923	46272	304	71	0	0	0	0
Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego	21026	90000	0	444200	551	129	2966	323205	401	94	4774	5354	7	2

Tabela 2 c.d.

<i>Różnicowanie działalności rolniczej i zblizonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów</i>	17522	75000	24674	177113	264	62	11882	109859	163	38	12786	29940	45	10
Gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi	23362	100000	11005	408582	456	107	0	78898	88	21	0	0	0	0
Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem	6658	28500	9931	87496	343	80	5403	58698	230	54	6659	12644	50	12
Pilotażowy Program Leader+	3504	15000	0	23813	177	41	0	17336	129	30	1419	1419	11	2
Pomoc techniczna	4205	18000	0	105559	654	153	0	27800	172	40	0	0	0	0
Wsparcie systemu zarządzania i wdrażania Programu	1845	7897	0	25771	364	85	0	10377	146	34	0	0	0	0
Rozwój instytucjonalny	870	3722	0	68239	2045	478	0	13159	394	92	0	0	0	0
Informowanie i promocja Programu	1491	6380	0	11549	202	47	0	4264	75	17	0	0	0	0
OGÓŁEM	278636	1192689	267858	5083876	476	111	255557	3043554	285	67	132657	981421	92	21

^{1/} Przy przeliczeniach przyjęto kurs 1 EUR = 3,8365 PLN; ^{2/} od uruchomienia programu, uwaga dotyczy kolejnych kolumn

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Rozwoju Regionalnego

Tabela 3. Rozliczenie rachunków agencji płatniczych w Polsce z tytułu wydatków finansowanych przez Sekcję Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej w latach budżetowych¹ 2004 i 2005, PLN

Table 3. Clearance of the Polish paying agencies' accounts of expenditure financed by the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund, Guarantee Section in the financial years 2004 and 2005, PLN

Lata	Wydatki na rzecz agencji płatniczych, których rachunki są rozliczone (wydatki zadeklarowane w deklaracji rocznej)	Redukcje i odroczenia w całym roku budżetowym	Suma z uwzględnieniem redukcji i odroczeń	Zaliczki wypłacone państwu członkowskiemu w roku budżetowym	Kwota podlegająca zwrotowi od (-) lub płatna na rzecz (+) państwa członkowskiego ²
1	2	3	4 = 2+3	5	6 = 4 -5
2004	46695429,61	0,00	46695429,61	46695429,61	0,00
2005	3552993325,28	0,00	3552993325,28	3552993325,28	0,00

^{1/} Od dnia 16 października roku N do dnia 15 października roku N + 1; ^{2/} Dla ustalenia kwoty podlegającej zwrotowi od lub płatnej na rzecz państwa członkowskiego bierze się pod uwagę kwotę będącą sumą rozliczonej rocznej deklaracji wydatków (kolumna 2).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Dzienników Urzędowych Unii Europejskiej: L 127 (z dn. 20.05.2005), L 118 (z dn. 20.05.2006)

Tabela 4. Rozliczenie rachunków agencji płatniczych w Polsce z tytułu wydatków na rozwój obszarów wiejskich w roku budżetowym 2005

Table 4. Clearance of the Polish paying agencies' accounts for the expenditure on rural development in financial year 2005

Wydatki na rzecz agencji płatniczych, których rachunki są rozliczone (wydatki zadeklarowane w deklaracji rocznej)	Redukcje	Suma	Okresowe płatności zwracane państwom członkowskim w roku budżetowym	Kwota podlegająca zwrotowi od (-) lub płatna na rzecz (+) państwa członkowskiego	Zaliczki wypłacane, ale pozostające do rozliczenia w ramach realizacji programu ¹	
1	2	3 = 2+1	4	5 = 3-4	6	
EUR	490144049,15	-28310,27	490115738,88	46695429,61	30683718,88	458624000,00

^{1/} Artykuł 32 rozporządzenia Rady nr 1260/1999

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Dziennika Urzędowego Unii Europejskiej nr L 118/23 (z dn. 20.05.2006)